ברכת החודש

א. בכל קהילות ישראל נהגו לומר את 'ברכת החודש', דהיינו להכריז קודם תפילת מוסף בשבת שלפני ראש חודש, על החודש הקרב ובא [מלבד בשבת שקודם חודש תשרי], ולצרף להכרזה תפילות ובקשות, כל עדה כפי מנהגיה. בשעת אמירת 'ברכת החודש', עומד כל הקהל על רגליו, וכאשר הש"ץ מכריז על היום שבו יהיה ראש החודש הבא, הוא נוטל לידיו את ספר התורה.

בבית הכנסת שבו אני מתפלל בלוס אנג'לס, ישראל הצעיר דהאנקוק פארק, נוהג הרב לומר את ברכת החודש כנהוג בקהילות רבות. בשעת אמירת ברכת החודש עומד לצדו של הרב, הגבאי המכריז מתי יהיה יום 'מולד' הלבנה של החודש הבא. אולם יש מקומות שבהם רק הש"ץ עומד על הבימה בשעת ברכת החודש, ובמקומות אחרים יש הנוהגים להעמיד בסמוך לש"ץ שני גבאים, העומדים כל אחד משני צדי הבימה.

- ויש לברר במה תלויים חילוקי המנהגים כמה צריכים לעמוד על בימת בית הכנסת בשעת ברכת החודש.
- עוד יש לברר מדוע הש"ץ נוטל את ספר התורה בשעת ברכת החודש.
- כמו כן יש להבין מדוע צריך לדעת זמן המולד לפני ברכת החודש.
- וכן יש לתמוה מדוע אומרים בברכת החודש את התפילה "מִי שֶׁעָשָׂה נִסִּים לַאֲבוֹתֵינוּ וְגָאַל אוֹתָם מֵעֲבְדוּת לְחֵרוּת, הוּא יִגְאַל אוֹתָנוּ בְּקָרוֹב וִיקַבֵּץ נִדָּחֵינוּ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ, חֲבֵרִים כָּל יִשְׂרָאֵל וְנֹאמַר אָמֵן", ומה הקשר בין תפילה זו לראש חודש.
- ועוד צ"ב פשר המנהג שהש"ץ אומר "ראש חודש פלוני יהיה ביום וכו'", והציבור חוזר אחריו ואומרים "ראש חודש פלוני יהיה ביום וכו'".
- וכן יש לברר האם יש חיוב לומר את ברכת החודש דווקא בציבור.

כיצד מותר לומר את ברכת החודש - הרי אין מבקשים בקשות בשבת

ב. "**ברכת** החודש", היא **תפילתו** של רב, המוזכרת במסכת ברכות (טז, ב). וצריך להבין מדוע נקראה תפילתו של רב "**ברכת** החודש", לכאורה זוהי תפילה, ויותר היה מתאים אילו נקראה "**תפילת** החודש", שהרי אם מבקשים בה חיים של טובה וברכה וחילוץ עצמות ופרנסה, זוהי בקשה, וראוי היה לכנותה בשם "תפילה" ולא "ברכה".

ואכן, עיקר המנהג לומר את תפילת רב בשבת שמברכים בו את החודש, טעון ביאור, שהרי בתפילת רב נכללו בקשות רבות שאסור לבקשן בשבת, וכפי שכבר העיר ערוך השלחן (סימן תיז סע' ט) "מה שאומרים יהי רצון מקודם תמיהני, היאך מותר להתפלל בשבת תפילה חדשה מה שאינה בטופס ברכות אלא תפילה בפני עצמה, ומבקשים על פרנסה ושארי צרכים, ואיך מותר בשבת. ותפילה זו היא תפילת רב בכל השנה בברכות, והתחלתה "שתתן לנו חיים ארוכים", ובכאן הוסיפו בתחילתו "שתחדש עלינו את החודש הזה

לטובה ולברכה"... מי התיר לנו לקבוע תפילה חדשה בשבת, ואי איישר חיילי אבטלינה, אך קשה לשנות המנהג, וצע"ג". וכן מביא בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ג סימן צח) "שמעתי שהגר"ח מבריסק תמה על נוסח היהי רצון שאומרים לפני ברכת החודש שמברכים לפרנסה או עושר וכבוד, והלוא אסור לשאול צרכיו בשבת ומדינא ראוי לו לחשוב שכל מלאכתו וצרכיו עשויים לו ולא חסר לו מאומה רק מעין עולם הבא".

ואמנם מן הראוי לציין, שבסידור "תהלת ה'" המבוסס על נוסח האריז"ל, לא מובאת תפילת רב בנוסח ברכת החודש, והברכה מתחילה באמירת "מי שעשה נסים לאבותינו", וכך מנהג חסידי חב"ד שאין אומרים כלל את ה"יהי רצון" של ברכת החודש. אך אין להתעלם מכך שברובן המכריע של קהילות ישראל נהגו לומר את תפילת רב בברכת החודש, וגם בקהילות עדות המזרח שאין אומרים את "תפילת רב" בברכת החודש אולם הם מבקשים בקשות [יהי רצון מלפני אבינו שבשמים לכונן את בית חיינו... הבקשות שאנו אומרים בימי שני וחמישי אחרי קריאת התורה] - ויש לברר מדוע לא חששו לתמיהתו של ערוך השלחן שאין מתפללים ומבקשים בקשות בשבת.

ברם בספר דעת חזון איש (הלכות שבת, עמ' נז) מובא שהחזון איש נהג לומר בברכת החודש נוסח יחדשהו הקצר כדי לא להרבות בבקשות בשבת. וידידי הרב דוד אברהם מנדלבוים שאל במכתב את הגר"ח קנייבסקי כיצד נהג החזון איש בחלק הראשון של ברכת החודש ["חיים של"] האם גם בזה חשש החזון איש משום שאלת צרכיו בשבת, כתמיהת הגר"ח מבריסק. הגר"ח קנייבסקי השיב בכתב ידו: "בראשון לא הקפיד". ואמנם יש להבין את דעת החזון איש, מה ההבדל בין ה"חלק הראשון" של ברכת החודש, הבקשה ל"חיים של" עושר וכבוד ופרנסה וכו', שבו לא חשש משום שאלת צרכיו, לעומת החלק השני "יחדשהו", שבו כן הקפיד החזון איש לקצר כדי שלא להרבות בבקשות בשבת, וצריך ביאור.

ובשו"ת נשמת חיים (סימן כג) נשאל רבי חיים ברלין "היאך מצלינן בשבת שמברכין החודש על חיים של פרנסה". והוא מוסיף ושואל על נוסח "מי שברך" שאומרים בכל שבת אחר יקום פורקן "וישלח ברכה והצלחה בכל מעשי ידיהם", וגם על נוסח "בריך שמיה", שאומרים בהוצאת ספר תורה "יהא רעוא קדמך דתוריך לן חיין בטיבותא" - כיצד אנו מבקשים בקשות אלו והרי לא הותר לבקש בקשות בשבת.

ותירץ רבי חיים ברלין: "אבל כתבו האחרונים ליישב מנהג ישראל, שלא אסרו לתבוע צרכיו בשבת אלא ביחיד העושה לעצמו **תפילה מיוחדת** על איזה מקרה הנחוצה לו באותה עת לפרנסה או לרפואה וכדומה, אבל **נוסח התפילה הקבוע** לכולם בשוה בנוסחה אחת אין קפידא בזה, וגם זה נכלל בלשון הירושלמי (שבת פרק טו הלכה ג) טופס ברכות כך הוא". ולפי זה מיושבת תמיהתו של ערוך השלחן, כי הבקשה האסורה בשבת היא דווקא בתפילה שאיננה בנוסח קבוע, אך בקשה שהיא "תפילה קבועה" מוגדרת כ"טופס ברכות" שמותר לאומרו בשבת.

אולם ערוך השלחן עצמו חולק על תירוצו של רבי חיים ברלין, ומסתבר כדברי ערוך השלחן שחז"ל לא תיקנו בקשה מיוחדת לשבת, וכפי שכתב ערוך השלחן (סימן רסז סע' א) שאם אדם התחיל לומר בתפילת שמונה עשרה של שבת "אתה חונן", עליו לסיים את הברכה - "משום דנכון היה גם בשבת להתפלל כל השמונה עשרה כיון **דתיקון תפילה הוא**, ואין זה כבקשה מיוחדת בשבת, דסדר תפילות כן הוא, והיו מוסיפים גם של שבת, אלא שלא רצו חכמים להטריח עלינו, וכיון שהתחיל בברכה צריך לגומרה". ומבואר בדבריו שטופס התפילה המותר בשבת הוא רק כאשר נוסח זה נאמר גם בכל ימות השבוע. ולפי זה חוזרת

קושיית ערוך השלחן למקומה, כיצד תיקנו לומר בשבת מברכים בקשות לפרנסה וחילוץ עצמות וכו', והרי אין מבקשים בקשות בשבת.

בביאור הדברים נברר תחילה מדוע נהגו **הציבור** לעמוד בברכת החודש, כדלהלן.

• • •

ג. המנהג 'לברך' את החודש הובא בסידור רב עמרם גאון ובדברי רבי דוד אבודרהם, מרבותינו הראשונים (סדר ראש חודש, עמ' קצג) ונקרא בשם 'הכרזת החודש', כדבריו: "שבת קודם ראש חודש, אחר קריאת ההפטרה, קודם אשרי, מכריז שליח ציבור ומודיע לקהל באיזה יום יחול ראש חודש, או אם יהיה יום אחד או שני ימים. ואומר תחילה יהי רצון מלפני השמים לכונן את בית חיינו וכו', כך אומרים ברוב המקומות בספרד" [והאשכנזים אומרים את "תפילת רב" המוזכרת במסכת ברכות (טז, ב), ולאחר מכן מתפללים "יחדשהו הקב"ה" וכו']. אולם מנהג זה לא נזכר מפורשות בשו"ע, אלא בדברי הרמ"א (או"ח סי' רפד סע' ז) אגב אורחא: "נוהגים לומר אב הרחמים, ובכל יום שאין אומרים בו 'צדקתך צדק' אין אומרים אותו, וכן כשיש חתונה או מילה. ויש מקומות שאין אומרים אותו **כשמברכים את החודש** מלבד בימי הספירה".

גם המג"א, בתחילת הלכות ראש חודש (או"ח סי' תיז ס"ק א) הזכיר את המנהג והוסיף: "בשבת שלפני ראש חודש מברכים החודש חוץ מלפני ראש חדש תשרי, דכתיב (תהלים פא, ד) תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו. ועי' בסוף סימן רפ"ד. ובכנסת הגדולה כתב שיש מקומות שאין נוהגים לברך ראש חדש אב. וכתוב בשם ספר יראים דאין זה קידוש בית דין, אלא שמודיעים להעולם מתי ראש חדש. ומכל מקום **נהגו לעמוד** בשעת אמירת ראש חדש ביום פלוני, **דוגמת קידוש החדש שהיה מעומד**". ומבואר בדבריו שברכת החודש היא "דוגמת קידוש החודש", ולכן צריך לאומרה בעמידה, כשם שקידוש החודש היה מעומד [ובערוך השלחן (או"ח סי' תיז סע' ח) ביאר על פי דברי המג"א: "דלכן המנהג לידע המולד בעת שמברכים החדש, דהבית דין כשקידשו, פשיטא שבלא ידיעת המולד לא היו מקדשים, ומה שנוהגים זה בשבת שקודם ראש חודש, משום דאיכא רוב עם להודיע לכל אימתי ראש חודש, וסייג לזה מצאתי בירושלמי סנהדרין"].

רבי עקיבא אייגר (גליון השו"ע, שם) הקשה על דברי המג"א: "בער אנכי ולא ידעתי היכן מצינו דקידוש החדש היא מעומד, ואדרבה בריש פ"ג דראש השנה **משמע שהיה מיושב**". וכוונתו לדברי המשנה במסכת ראש השנה (פ"ג מ"א) "ראוהו [את חידוש הלבנה] שלשה והן בית דין, יעמדו השנים **ויושיבו** מחבריהם אצל היחיד ויעידו בפניהם, ויאמרו מקודש מקודש, שאין היחיד נאמן על ידי עצמו". ופירש רש"י (ראש השנה כה, ב) "שאין היחיד נאמן לומר מקודש בפני עצמו, לכן צריך **להושיב** מחבריהם אצלו". ולכאורה משמע מדברי המשנה, כי בשעת קידוש החודש, דהיינו אמירת "מקודש מקודש" על ידי בית הדין, **ישבו** הדיינים במקומם. ומכאן התמיהה בדברי המג"א "היכן מצינו דקידוש החדש היא מעומד". ועל פי טענה זו בטל איפוא, הטעם לומר את ברכת החודש בעמידה. וצ"ב במה נחלקו המג"א ורעק"א.

על קושיית רעק"א נאמרו תירוצים רבים לקיים את מנהגינו לעמוד בברכת החודש, כדלהלן.

העמידה בברכת החודש - זכר לעמידה בשעת הברכה על קידוש החודש

ד. האדר"ת כתב בספרו תפילת דוד (עמ' נה) "ולי נראה שאולי יש לומר שבעת שקידשו החודש בוודאי היו מברכים עליו, וככל מצוות שבתורה. והכי נמי הוא מצות עשה דהחודש הזה לכם. ואם כן **היו עומדים בעת הברכה ככל ברכת המצוות**, כמש"כ המג"א (או"ח סי' ח ס"ק ב), וממילא גם המצוה בעצמה".

לדעת האדר"ת, רעק"א צדק בקושייתו על המג"א, שממשמעות המשנה בראש השנה נראה כי עצם ההכרזה על קידוש החודש היתה בישיבה. אולם מאחר ובשעת קידוש החודש היו בית הדין מברכים ברכת המצוות "על קידוש החודש", ומן הסתם היו עומדים בשעת הברכה כדין ברכת המצוות הנאמרת בעמידה. ולכן גם אנחנו כאשר מברכים את החודש "דוגמת קידוש החודש", עומדים בשעת הברכה, זכר לעמידה שהיו עומדים **בשעת הברכה** על קידוש החודש [ולפי זה כוונת המג"א בדבריו "דוגמת קידוש החודש שהיה מעומד", לא לעצם הכרזת בית הדין אלא לעמידה בשעת **הברכה** בקידוש החודש].

אכן, האדר"ת בעצמו מציין על תירוצו: "אך לא נמצא דבר זה בשום מקום".

בקידוש החודש נאמר "לכם" ולמדו מספירת העומר שבמצוה שנאמר בה "לכם" יש לעמוד

ה. המהרש"ם (דעת תורה, סי' תיז סע' א) הביא את קושיית רעק"א, וכתב: "אבל לפי מה שכתב בספר האשכול (הל' ברכת ההודאה סי' כג) בשם יש אומרים דהא דקידוש לבנה מעומד [כדברי הגמרא בסנהדרין "הלכך צריך למימרא מעומד"] ילפינן מדכתיב החדש הזה **לכם**, וכל היכי דכתיב **לכם** ילפינן מספירת העומר דבעינן מעומד [מדכתיב ביה נמי וספרתם **לכם** וגו', וכתיב שבעה שבועות תספר לך מהחל חרמש בקמה, ואמרו אל תקרי קמה אלא בקומה, דהיינו בעמידה]. אם כן קידוש החודש נמי דילפינן מהחודש הזה **לכם**, בעינן מעומד ואתי שפיר דברי מג"א".

בדברי האשכול מבואר שיש לעמוד בקידוש לבנה בגלל שנאמר "לכם", ויש ללמוד מספירת העומר שנאמר "לכם" ומברכים בעמידה, שבכל מקום שנאמר "לכם", יש לעמוד. ומאחר ובקידוש החודש נאמר "לכם", צריך לעמוד בשעה שמברכים את החודש שהוא "כדוגמת קידוש החודש".

ולפי זה מיושבת קושיית רעק"א, וכפי שהסביר הרב ישראל משה זיסקינד (קובץ אור תורה, שנה ג' חוברת ב' סימן יב) "ומה שאמרו בריש פ"ג דראש השנה משמע להיפך דהיה מיושב, יש לפרש לפענ"ד, דבשעה שהעדים העידו לפניהם היו יושבים, אבל כשאומרים מקודש מקודש, היו עומדים, משום דגמרינן מספירת העומר דבעינן מעומד".

נמצא איפוא כי העמידה אינה בשעת **קבלת העדות** אלא בשעת **ההכרזה** 'מקודש מקודש'.

העמידה בברכת החודש משום כבוד ספר התורה

ו. בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"א סימן קמב) הביא את קושיית רעק"א וכתב: "ודאי היא קושיא גדולה, ואולי כשהיו צריכין לספר תורה כהא דהביאו התוספות (ברכות מח, א ד"ה ולית) מפרקי דרבי אליעזר (פרק ז) מביאין ספר תורה ועושים עגולה, ובשביל הספר תורה שאינה במקומה עמדו כשאמרו מקודש החודש. ולכן גם אנו כשמחזיקים ספר תורה כשאומרים ראש חודש פלוני עומדים. ואולי לזכר זה מחזיקים הספר תורה, דאם לא כן מאין מנהג זה להחזיק ספר תורה בשעת ברכת החדש".

כוונת רבי משה לדברי הפרקי דרבי אליעזר: "בשלשה מעברין את השנה, רבי אליעזר אומר בעשרה, שנאמר (תהלים פב, א) אלהים נצב בעדת אל. ואם נתמעטו מעשרה, לפי שהן מועטים מביאים ספר תורה". ומבואר כי לפעמים היו נזקקים לספר תורה בשעת קידוש החודש - כאשר בבית הדין היו תשעה דיינים בלבד, ועל ידי ספר התורה השלימו למנין עשרה שצריכים להיות בשעת קידוש החודש [לדעת רבי אליעזר]. ולזכר זה, נוטל הש"ץ את ספר התורה בשעת ברכת החודש שהוא "דוגמת קידוש החודש", ולכן גם הקהל צריך לעמוד, מחמת החיוב לעמוד בשעה שספר התורה עומד שלא במקומו.

אולם רבי משה בעצמו הרגיש בקושי שבתירוץ זה וכתב: "אבל לא משמע שיהיה זה כוונת המג"א, כיון שלא היה זה בקביעות". כלומר, מדברי המג"א "**נהגו לעמוד** בשעת אמירת ראש חדש ביום פלוני, **דוגמת קידוש החדש שהיה מעומד**", משמע שבית דין עמדו בשעת קידוש החודש **באופן קבוע**, ולא רק כשהיו צריכים להחזיק את ספר התורה כדי להשלים את מנין העשרה [שמן הסתם לא היה לעתים תדירות].

ובספר מעדני יום טוב (סימן א) הקשה על תירוצו של האגרות משה מהמשך דברי הפרקי דרבי אליעזר: "ואם נתמעטו מביאים ספר תורה, ופורשים אותו לפניהם, ונעשים כמין גורן עגולה, **ויושבים** גדול לפי גדלו קטן לפי קטנו, ע"כ. הרי מפורש התם דגם עם הספר תורה היו יושבים, ודלא כמו שהבין האגרות משה".

ובקובץ בית הלל (כרך יד עמ' עו) העיר הרב ראובן אוחנה על דברי האגרות משה: "למנהג הספרדים שמברכים החודש לפני שמחזירים הספר תורה להיכל, בעוד הספר תורה מונח על התיבה אין חובה לעמוד, כמו שכתב הרמ"א בשו"ע (יו"ד סי' רצב סע' יח בהגה), כשהספר תורה על הבימה אין צבור שבבית הכנסת צריכים לעמוד, דהספר תורה ברשות אחרת".

העמידה בברכת החודש זכר לעדות העדים על ראיית הלבנה

ז. בספר אדני פז על השו"ע (סי' תיז ס"ק א) הקשה על דברי המג"א את קושיית רעק"א ממשמעות המשנה בראש השנה שקידוש החודש היה בישיבה, והוסיף להקשות: "הא **מקשינן קידוש החדש למשפט** עי"ש, וצריך ישיבה". וכוונתו לדברי הגמרא בראש השנה (כה, ב) שאין מקדשים את החודש בלילה כאשר נחקרו העדים ביום [ולא הספיקו בית דין לומר "מקודש מקודש"] משום דאמר קרא "כי חוק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב (תהלים פא, ה) אימת הוי חוק, בגמר דין, וקא קרי ליה רחמנא משפט, מה משפט ביום אף הכא נמי ביום". קידוש החודש נקבע כ"חוק", דהיינו החודש מקודש, רק לאחר שגמרו בית דין לדון בדבר ואמרו מקודש. ומכיון שהכתוב קורא לזה "משפט", יש ללמוד שכשם ש"משפט", דהיינו תחילת דין, נעשה ביום ולא בלילה, אף גמר דין של קידוש החודש באמירת מקודש אינו אלא ביום, ואין מקדשים בלילה אפילו כשנחקרו העדים ביום. ומאחר וקידוש הלבנה נקרא "משפט", הרי שיש ללמוד מכך שבית דין צריכים לשבת בשעה שדנים לקדש את החודש, ככל משפט הנעשה במושב בית הדין.

ומתוך כך כתב האדני פז: "זהו וודאי טעות שהש"ץ עומד בשעת הקידוש כשמברך החדש, הא הוא כדמיון ראש בית דין שאומר מקודש מקודש, והא אליבא דכולי עלמא היה יושב כדאיתא במשנה בהדיא. ואפשר לומר דהש"ץ **דוגמת עדים** דקידוש החודש שהיו צריכים לעמוד". ומבואר בדבריו טעם חדש לאמירת ברכת החודש בעמידה, זכר **לעדות העדים** שראו את הלבנה בחידושה. ועדות נאמרת בעמידה, כמפורש

בגמרא (שבועות ל, ב) ובדברי הרמב"ם (הלכות סנהדרין פכ"א ה"ג) "העדים לעולם בעמידה, שנאמר (דברים יט, יז) ועמדו שני האנשים".

וכן ביאר בשו"ת מטה לוי (ח"ב או"ח סימן כד) שהוסיף ודייק כן מדברי המג"א שכתב שנהגו לעמוד בשעת ברכת החודש "דוגמת קידוש החדש שהיה מעומד", ולא כתב דוגמת "קידוש החודש שבית דין עמדו", כי כוונתו לעדים שעמדו, והקהל העומד היום הוא זכר לעמידת העדים: "דברי מאורן של ישראל בעל מגן אברהם הם כנים וברורים, הן אמת דבכל מעשה בית דין הדיינים יושבים, אבל **העדים** עומדים, וכן **בעלי הדין** עומדים לכל הפחות בשעת גמר דין לכל הדעות, ועי' בתוס' (שבועות דף ל ד"ה מצוה בבעלי דינים שיעמדו). ואם כן כל שבאו לפני בית דין בעלי הדינים והעדים כולם עמדו על כל פנים בשעת גמר דין. ובקידוש החודש נתקבלו כל העדים שבאו כדי להרגילם לבוא להעיד, ונתאספו כולם לפני הבית דין בתורת עדות. לפי זה מבורר שכולם היו צריכים לעמוד. ואם כן שפיר כתב המג"א דצריכים לעמוד זכר לקידוש החודש שכולם עמדו, מלבד הבית דין, וכי כל הקהל ששומעים ברכת החודש במקום בית דין הם, ובזה צדקו דברי המג"א שלא כתב רק לדוגמת קידוש החודש שהיה מעומד, ומובן שלא היתה כוונתו על הבית דין".

ולאור זאת מסביר המטה לוי את מנהגינו להכריז את המולד לפני ברכת החודש: "ואולי משום הך **דכולנו כמו עדים**, צריכים לידע זמן המולד בשעת ברכת החודש, ואם מכריזים הוי יותר כמו עדות". כלומר, היות ומנהגינו לעמוד בשעת ברכת החודש הוא דוגמת **העדים** על ראיית חידוש הלבנה שעמדו בשעת קידוש החודש, הרי שברכת החודש היא כעין עדות על חידוש הלבנה, ועל כן חובה עלינו, כעדים, לדעת את זמן מולד הלבנה לחודש הקרוב. וזהו טעם המנהג להכריז על זמן מולד הלבנה בשעת ברכת החודש.

בארץ ישראל קבעו בית דין את קידוש החודש אך בחו"ל רק קיבלו את העדות על כך

ח. דרך נוספת ליישב את קושיית רעק"א, כתב במאסף תורה מציון (ח"ה סי' ד) על פי המבואר בדברי הרמב"ם (ספר המצות, מצות עשה קנג) "היא שצוונו ית' לקדש חדשים ולחשב חדשים ושנים, וזו היא מצות קידוש החודש. ודע שהחשבון הזה שנמנה אותו היום ונדע בו ראשי חדשים והמועדים **אי אפשר לעשותו אלא בארץ ישראל לבד"**. ובהמשך דבריו כתב "וזה שהיותנו היום **בחוצה לארץ** מונים במלאכת העיבור שבידינו, ואומרים שזה היום ראש חדש וזה היום יום טוב, לא מפני חשבוננו נקבעהו יום טוב בשום פנים, **אלא מפני שבית דין הגדול שבארץ ישראל כבר קבעוהו** זה היום ראש חודש או יום טוב". ובהלכות קידוש החודש (פ"ה הי"ג) כתב הרמב"ם: "זה שאנו מחשבים בזמן הזה **כל אחד ואחד בעירו**, ואומרים שראש חדש יום פלוני ויום טוב ביום פלוני, לא בחשבון שלנו אנו קובעים ולא עליו אנו סומכים, שאין מעברים שנים וקובעים חדשים **בחוצה לארץ**, **ואין אנו סומכים אלא על חשבון בני ארץ ישראל וקביעתם.** וזה שאנו מחשבים, לגלות הדבר בלבד הוא, כיון שאנו יודעים שעל חשבון זה הם סומכים, אנו מחשבים לידע יום שקבעו בו בני ארץ ישראל איזה יום הוא, ובקביעת בני ארץ ישראל אותו הוא שיהיה ראש חדש".

ומבואר בדבריו, כי קביעות החדשים על ידי בית דין היא בארץ ישראל בלבד, ובחו"ל לא קובעים את קידוש החודש, אלא סומכים על קביעות בית הדין שבארץ ישראל.

ועל פי זה מיושבת קושיית רעק"א: "דבארץ ישראל שהם **המקדשים** צריכים שיהיו **בישיבה** כדין בית דין. אבל לדידן בחו"ל הוא רק **הודעה** שביום זה קבעו בני ארץ ישראל את החודש, כלשון הרמב"ם בספר המצות ובהלכות קידוש החדש, כיון שאנו יודעים שעל חשבון זה הם סומכים אנו מחשבים לידע יום שקבעו בו בני ארץ ישראל איזה יום הוא, וקביעות בני ארץ ישראל אותו הוא שיהיה ראש חודש או יום טוב, לא מפני החשבון שאנו מחשבים, עכ"ל. והוא **עדות** שבארץ ישראל קבעו ראש חודש ביום זה, **ועדות צריך להיות מעומד**. וצריך לומר במג"א דוגמת **עדות** החודש".

והיות ובזמנינו אין בית דין קובעים את קידוש החודש, אלא מסתמכים על חשבון הקביעות הקיימת, נחשב הדבר כאילו אנו מקבלים עדות על קידוש החודש. וזו היא כוונת המג"א, שהעמידה בקידוש החודש היא כדוגמת **עדות העדים** שראו את הלבנה בחידושה, ועדות נאמרת בעמידה. ולפי זה מבואר לשון הרמב"ם "זה שאנו מחשבים בזמן הזה **כל אחד ואחד בעירו**, ואומרים שראש חדש **יום פלוני**", שהלשון יום פלוני "משמע שאומרים איזה ימים קודם ראש חודש, וכוונתו על **ברכת החודש**, שמברכים בשבת שלפני ראש חודש ואומרים ראש חודש יום פלוני, שזאת הודעה שבני ארץ ישראל חשבו וקבעו אותו יום".

• • •

בשעת קידוש החודש בית הדין ישבו אבל העם היו עומדים

ט. דרך נוספת ביישוב קושית רעק"א, מבוארת בהקדם דברי המשנה במסכת ראש השנה (פ"ב מ"ז) "ראש בית דין אומר מקודש, **וכל העם עונין אחריו מקודש מקודש**", וכן נפסק ברמב"ם (הלכות קידוש החודש פ"ב ה"ח) "ואחר כך אחר שתתקיים העדות ראש בית דין אומר מקודש, וכל העם עונים אחריו מקודש מקודש".

וביאר האגרות משה בהמשך דבריו המובאים לעיל [**אות ד**] כי "**עיקר המצוה היא בעניית העם**, דאמירת ראש הבית דין הוא פסק הדין, שפסקו אחר חקירתם את העדים שהחדש מקודש. ולכן באמירת ראש הבית דין שהוא לפסוק הדין תנן שאומר רק פעם אחת מקודש, וכן הוא גם ברמב"ם הנ"ל משום שאמירתו הוא רק לפסק דין, **ועניית העם היא המצוה דקידוש**, ועל זה נאמר שיאמרו ב' פעמים מקודש מקודש, ומצוה זו היא למצוה ולא לעיכובא".

ואמירת העם "מקודש מקודש" היתה בעמידה: "ובודאי העם שנמצא שם במקום מושב הבית דין לא ישבו אלא עמדו. ורמז לזה בחליצה שגם כן איכא עוד עם שם לבד הבית דין ואיכא מצוה עלייהו לומר חלוץ הנעל, איתא הלשון ביבמות (קו, א) ר' יהודה אומר מצוה על כל העומדים שם לומר חלוץ הנעל, משמע דשאר העם שנמצאו בישיבת הבית דין הם עומדים. וכל שכן **שהעם שנמצאו בישיבת בית דין דקידוש החודש** שהם סמוכים, שלא ישבו אלא **היו עומדים שם**, והיה הדין שיאמרו אחר אמירת הבית דין גם כן מקודש מקודש כדילפינן מקראי".

ומוסיף האגרות משה "וגם כיון שהוא מצוה לקדש, היה זה ככל מעשה מצוה שצריך לכתחילה לעשותה מעומד, כהלל לולב ושופר". כלומר, המציאות היתה שהעם היו עומדים בשעת קידוש החודש, כי **יש לעמוד בעת שמקיימים מצוה** "ולכן אנו שמברכים החדש הוא **דוגמא להעם**, צריכים לומר **מעומד**". ולפי

זה מיושבת קושיית הרעק"א ומבוארים דברי המג"א שנהגו לעמוד בברכת החודש דוגמת קידוש החדש שהיה מעומד.

ומבואר בדבריו כי בית דין אמנם ישבו בשעת קבלת העדות וקביעת פסק הדין שהחודש מקודש, אולם העמידה בברכת החודש "דוגמת קידוש החודש" אינה כדוגמת בית הדין, אלא כדוגמת **עמידת העם** בשעה שאמרו "מקודש מקודש". כי **בזה היה עיקר קיום מצות קידוש החודש** [היות ואמירת "מקודש" על ידי ראש בית הדין לא היתה כדי לקיים את המצוה, אלא לקבוע את פסק הדין שהחודש מקודש].

ומסיים האגרות משה: "ואולי גם הבית דין לא גריעי מהעם למצות הקידוש, וענו גם הם עם העם אחר אמירה הראשונה לפסק דין תרי זימני מקודש למצות קידוש, ועמדו אז כבעשיית כל מצוה, וזה נכון בכוונת המג"א". וכן מבואר בדברי השואל בשו"ת מטה לוי (ח"ב או"ח סימן כד) "ומה שאיתא שם במשנה דראש השנה הלשון ויושיבו מחבריהם אצל היחיד, דמשמע מזה דיושבים מקדשים, יש לפרש דהעדות מקבלים בישיבה, אבל **לקדש עמדו על רגליהם וכל העם עומד עמהם**".

י. גם רבי בצלאל ז'ולטי, רבה של ירושלים, יישב בשו"ת משנת יעבץ (או"ח סימן א) את דברי המג"א, כדרכו של האגרות משה, שהעמידה בשעת ברכת החודש היא כדוגמת העם שעמדו בשעת קידוש החודש, אולם לדעתו הסיבה שהעם עמדו בשעת קידוש החודש היא בגלל שנחשבו כ"בעלי הדין", המחוייבים לעמוד בשעת גמר הדין:

"נראה דרק אמירת ראש בית דין מקודש היה בישיבה, כיון דקידוש החודש משפט כתיב ביה כמבואר בראש השנה (כה, ב), ואמירת ראש בית דין מקודש הוא גמר דין. ואמרינן בשבועות (ל, ב) בשעת גמר דין דברי הכל דיינים בישיבה ובעלי דינים בעמידה, דכתיב וישב משה לשפוט את העם ויעמד העם". ואם כן "אפשר לומר שבשעת אמירת ראש בית דין מקודש שהוא גמר דין, היו כל העם שם חייבים לעמוד, כיון שעיקר דין קידוש החודש הוא לתיקון המועדות, שזה נוגע לכל ישראל, אם כן **הרי הם כבעלי דינים בגמר דין** של קידוש החודש. ובשעת גמר דין הרי דיינים בישיבה ובעלי דינים בעמידה, ונמצא דבשעה שהיה ראש בית דין אומר מקודש, וכל העם עונים אחריו מקודש מקודש, הם היו בעמידה.

ולפי זה הרי ניחא הא דכתב המג"א, דנהגו לעמוד בשעת אמירת ר"ח ביום פלוני, דוגמת קידוש החודש שהיה מעומד. ונראה דמה שאנו אומרים ר"ח ביום פלוני, הלא אין זה מתורת קידוש בי"ד כמו שכתב היראים הנ"ל [המובא במג"א]. אלא כיון דבקידוש החודש היה מצוה גם על כל העם לומר מקודש מקודש, אם כן אנו אומרים ר"ח ביום פלוני, זכר למצוה שהיה על כל העם לקדש את החודש. וכיון שאמירת כל העם מקודש מקודש היה בעמידה כנ"ל, לכן נהגו לעמוד בשעת אמירת ר"ח ביום פלוני, דוגמת קידוש החודש, היינו ע"י כל העם, שהיה מעומד". והא דהוכיח הגרע"א מהמשנה ריש פ"ג דראש השנה, דקידוש החודש היה בישיבה, היינו דשם נאמר דבי"ד המקדשים את החודש היו בישיבה, שהרי בשעת גמר דין דיינין בישיבה, אבל העם העונים מקודש מקודש, הם היו בעמידה".

בשו"ת משיבת מרדכי (סימן מה) הוסיף לחדש מדוע עדיף לעמוד בברכת החודש מאשר לשבת, כדי שלא יראה הדבר כאילו אנו מקדשים את החודש בשעת הברכה: "לכן נהגו גם עכשיו לעמוד, דזה שאנו מברכין החודש הוא כמו שבעת שבית דין היו מקדשים היה **העם** עונים אחריהם מקודש, והם היו עונים בודאי

מעומד, דבית דין היו יושבים ולא העם, כן נמי עכשיו אנו שמברכים. ונ"ל למימר דאדרבה טוב יותר לעמוד מלישב, דאם היו יושבים היו אומרים דעכשיו הם מקדשים החודש, ובאמת הא אין לנו סמוכים, ועל כן אם יעמדו יבינו הכל דאין אנו מקדשים כעת, דכבר מקודש מהלל" [הכוונה להלל שתיקן את הלוח הקבוע בזמנינו שאין מקדשים את החודש על פי הראיה].

• • •

ביאור המנהגים השונים לעמוד בשעת ברכת החודש

יא. ממוצא הדברים עלו בידינו כמה דרכים בהבנת הדמיון בין קידוש החודש לברכת החודש שהיא "כדוגמתו".

[א] המג"א כתב "**נהגו לעמוד** בשעת אמירת ראש חדש ביום פלוני, **דוגמת קידוש החדש שהיה מעומד**". ולדעת האדני פז ומטה הלוי, כוונתו לעמידה כדוגמת **עדות העדים** שהיתה בעמידה.

[ב] לדעת האגרות משה בדעת המג"א, מנהג העמידה בברכת החודש היא כדוגמת **העם** שעמדו בשעת קידוש החודש, שקיימו את מצות קידוש החודש, כי נהגו לעמוד בשעת קיום מצוה.

וכן לדעת המשנת יעבץ בהבנת המג"א, העמידה בברכת החודש היא כדוגמת **העם** שעמדו בשעת קידוש החודש, ולדעתו הסיבה שהעם עמדו בשעת קידוש החודש היא בגלל שנחשבו כ"בעלי הדין", המחוייבים לעמוד בשעת גמר הדין.

[ג] בדעת רעק"א שהקשה על המג"א "היכן מצינו דקידוש החדש היא מעומד, ואדרבה בריש פ"ג דראש השנה **משמע שהיה מיושב**", משמע כי ברכת החודש דומה לקידוש החודש **על ידי בית הדין**, ולא לקיום המצוה על ידי העם או לעדות העדים על ראיית הלבנה, ולכן יש לשבת בשעת אמירתה.

ונראה כי חילוקי המנהגים כמה צריכים לעמוד על בימת בית הכנסת בשעת ברכת החודש, תלויים בהבנות הנ"ל.

והמנהג לפיו הש"ץ אומר את ברכת החודש על בימת בית הכנסת ולצדו הגבאי, מובן לדעת הסוברים כי טעם העמידה בברכת החודש הוא כדוגמת עמידת **שני העדים** שהעידו על קידוש החודש.

אך במקומות שלא מקפידים על כך, אלא מסתפקים במה שכל הציבור עומד, וזאת משום שעיקר מנהג העמידה בברכת החודש היא כדוגמת **העם** שעמדו בשעת קידוש החודש, ולכן אין זה מעכב כלל אם הש"ץ עומד לבדו על הבימה.

ולדעת רעק"א צריך הש"ץ לשבת בשעת ברכת החודש, ולא זו בלבד אלא שצריכים לשבת עמו עוד שנים, כדי שיהיו "כדוגמת" מושב בית הדין שקידש את החודש בישיבה [אלא שהעולם נהגו כדעת המג"א ולא כדבריו].

ברכת החודש בציבור

יב. עוד נראה כי נפקא מינה לפי ההבנות הנ"ל, האם צריך לומר את ברכת החודש בציבור.

לדעת האגרות משה והמשנת יעבץ, שנוהגים לעמוד בברכת החודש כדוגמת **העם** שעמדו בשעת קידוש החודש, צריך לברך את החודש בציבור.

אך לדעת הסוברים כי טעם העמידה בברכת החודש הוא כדוגמת עמידת **שני העדים** שהעידו על קידוש החודש, לכאורה אפשר לומר את ברכת החודש בשנים.

וכן לדעת רעק"א שברכת החודש "כדוגמת" מושב בית הדין שקידש את החודש, לכאורה די בשלושה.

ולפי זה יוצא דין חדש, **שאין לומר את ברכת החודש ביחיד,** שהרי לכל הדעות אם ברכת החודש היא כדוגמת קידוש החודש, קידוש החודש לא נעשה מעולם ביחיד, וחידוש זה לא נזכר בדברי הפוסקים, וצ"ע.

ביאור המנהגים בברכת החודש

יג. ומיסוד דברי המג"א, כי ברכת החודש היא כדוגמת קידוש החודש, נתבאר לעיל הצורך להכריז על זמן המולד לפני ברכת החודש, לדעת הסוברים שברכת החודש היא כדוגמת **העדים** על חידוש הלבנה, ועל כן חובה עלינו, כעדים, לדעת את זמן מולד הלבנה לחודש הקרוב.

ומובן פשר המנהג שהש"ץ אומר "ראש חודש פלוני יהיה ביום וכו'", והציבור חוזר אחריו ואומרים "ראש חודש פלוני יהיה ביום וכו'". ואמנם לדעת השערי אפרים (שער י סע' לו) "אמירת ראש חודש פלוני אינו מוטל על הציבור, רק על הש''ץ לבד, שהוא המכריז ומודיע שביום ההוא יהיה ראש חודש. ואם רוצה אומר גם כן עם הש''ץ בלחש". אולם האדר"ת (תפילה לדוד, עמ' נה) כתב על דבריו: "בברכת החודש טעות הוא מה שכל הקהל עונים אחרי הש"ץ ראש חודש פלוני, וכן כתב בשערי אפרים. ואולי הוא זכר מהא דתנן בפ"ב דראש השנה (פ"ב מ"ז) ראש בית דין אומר מקודש, וכל העם עונים אחריו מקודש מקודש". והדברים מבוארים לדעת הסוברים שהמנהג לעמוד בברכת החודש הוא כדוגמת **העם** שעמדו בשעת קידוש החודש, ועל כן הן הש"ץ והן הציבור אומרים "ראש חודש פלוני יהיה ביום וכו'", כפי שהיה בשעה שקידשו את החודש, והן ראש בית דין והן העם אמרו "מקודש מקודש".

ומעתה מבואר המנהג לומר בברכת החודש את התפילה "מִי שֶׁעָשָׂה נִסִּים לַאֲבוֹתֵינוּ וְגָאַל אוֹתָם מֵעֲבְדוּת לְחֵרוּת, הוּא יִגְאַל אוֹתָנוּ בְּקָרוֹב וְיַקֵּבֵץ נִדָּחֵינוּ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ, חֲבֵרִים כָּל יִשְׂרָאֵל וְנֹאמַר אָמֵן", וכתב בעל הבני יששכר בספרו דרך פקודיך (מצוה ד אות ה) "אשר מעולם תמהתי על הנוסח מי שעשה ניסים וכו', הוא יגאל וכו', ויקבץ נדחינו וכו', חברים כל ישראל וכו', שכל נוסח אין לו שייכות לברכת החדש". וביאר: "אנו מתפללים שהשי"ת יעשה עמנו ניסים ויקבץ נדחינו, ואז יהיה כל ישראל כאחד חברים ויקדשו הבית דין הגדול את החודש על פי עדי ראיה או ע"פ החשבון, ויודיעו בכל חודש לכל ישראל ע"י שלוחיהם כמצווה עלינו בתורה. ומזכירים "מי שעשה ניסים" בברכת החודש, היות ומלכתחילה היה קידוש החודש ביד בית דין לקדש על פי הראיה, אלא שבגלל הגלות ביטלו זאת, לכן בזמן זה אנו מתפללים שתבוא הגאולה במהרה ויחזרו בית דין לקדש את החודש על פי הראיה".

וכן מבואר בדברי ערוך השלחן (סי' תיז סע' ט) שכתב: "ונהגו לומר מי שעשה נסים לאבותינו... הוא יגאל אותנו בקרוב, וכן יחדשהו הקב"ה עלינו לטובה ולברכה, **ואין זה תפילה בשבת** אלא **לסימן טוב ותקוות הגאולה**, דכשם שהחודש מתחדש כמו כן יתחדשו ישראל".

ונמצא לפי זה, כי מאחר וברכת החודש היא כדוגמת קידוש החודש "אנו מתפללים שתבוא הגאולה במהרה ויחזרו בית דין לקדש את החודש על פי הראיה", ואין זה בגדר "תפילה בשבת", אלא "**לסימן טוב ותקוות הגאולה**, דכשם שהחודש מתחדש כמו כן יתחדשו ישראל".

"ברכת החודש" היא ברכה ולא תפילה

יד. על פי האמור לעיל נראה ליישב את התמיהה היאך מבקשים בברכת החודש על פרנסה [ויתר הדברים המוזכרים ב"תפילת רב"], והרי אסור לבקש בקשות בשבת, בהקדם מה שביארנו **בספרנו רץ כצבי מחשבה ח"א** (שער ד מאמר א) מדוע נקראה "תפילת רב" הנאמרת כל שבת שמברכים את החודש בשם "**ברכת**" החודש ולא "**תפילת**" החודש, והרי אנו מתפללים ומבקשים בתפילה זו צרכים רבים, כגון אריכות ימים, פרנסה, חילוץ עצמות ודברים נוספים, ויותר היה ראוי לכנותה בשם תפילה.

ומכאן רואים אנו שיש הבדל מהותי בין "**תפילה**" ל"**ברכה**". בתפילה צריך לבקש ולהתחנן מהבורא ית', שיאזין לקולינו וישמע לתפילתנו. אך ברכה היא מהלך אחר, בברכה יש כח בידיו של המברך להשפיע ברכה ממקורה העליון [ברכה - מלשון בריכה], וכדבריו של רבנו בחיי (דברים ח, י) בביאור הכתוב "ואכלת ושבעת וברכת", וז"ל: "לשון וברכת ענין תוספת ורבוי, והוא מלשון בריכה הנובעת מן המקור... והנה כאשר אנו מברכים להקב"ה יש בזה תוספת רוח הקדש, וברכתנו היא סיבה שיתברכו כל בריותיו ממנו".

ביתר ביאור: **ברכה** חלה **כתוספת** על דבר קיים, כפי שביאר הרמב"ן (שמות כה, כד) את סוד לחם הפנים: "כי ברכת ה' מעת היות העולם לא נברא יש מאין... אבל **כאשר יהיה שם שורש דבר תחול עליו הברכה ותוסיף בו**, כאשר אמר אלישע, הגידי לי מה יש לך בבית (מלכים ב ד, ב), וחלה הברכה על אסוך שמן ומלאה כל הכלים. ובאליהו כד הקמח לא כלתה וצפחת השמן לא חסר (מלכים א יז, טז). וכן השולחן בלחם הפנים, בו תחול הברכה, וממנו יבא השובע לכל ישראל". אך **תפילה**, בשונה מהברכה, פועלת את פעולתה גם אם לא חל על שום דבר. גם כשאדם ניצב כעני בפתח ואין לו כל זכות, ודאי שיכול לפעול בתפילתו. אך ברכה פועלת רק על "שורש דבר" שכבר קיים, ומוסיפה עליו ברכה.

ובשו"ע (או"ח סי' קכז סע' ב) נפסק שאם אין מצויים כהנים בחזרת הש"ץ, אין הציבור עונים אחרי הש"ץ "אמן" אלא "כן יהי רצון". וטעם הדבר מבואר במשנה ברורה (ס"ק י) "דאמן לא שייך כי אם כשעונה אחר כהן **המברך**, מה שאין כן הש"ץ שאינו אומר אלא **דרך בקשה** שיברכנו השי"ת בברכה שהכהנים מברכים". הרי לנו הבדל בין **בקשה**, דהיינו **תפילה**, לבין **ברכה**.

ואמנם **ברכת החודש**, כשמה, היא "**ברכה**", ואינה תפילה. ברכה שהקב"ה ישפיע עלינו ממקור עליון, חיים ארוכים, חיים של שלום, ברכה, פרנסה ויראת שמים וכו'. [וראיה לכך יש להביא ממיקומה של ברכת החודש **לאחר** תפילת שחרית וקריאת התורה **ולפני** תפילת מוסף, כי אם היתה זו תפילה היה ראוי לקובעה בתוך סדר התפילה].

והטעם מדוע ברכת החודש היא "ברכה" ולא "תפילה", בהיותה "תוספת" על דבר קיים, מבואר על פי האמור לעיל שברכת החודש היא "דוגמת קידוש החודש", והיינו שהיום אנו נוהגים לעשות זכר למה שהיו מקדשים את החודש על פי הראיה. ומתוך מנהג זה שאנו ממשיכים "כעין" מה שהיה, ונוהגים לעמוד כמו שהיו עומדים העדים או העם בשעת קידוש החודש, אנו "מברכים" את החודש, במובן זה שמבקשים מהקב"ה שישפיע עלינו ממקור עליון, חיים ארוכים, חיים של שלום, וכן שתבוא הגאולה במהרה ויחזרו בית דין לקדש את החודש על פי הראיה.

ומעתה מעיקרא ליתא לקושיית ערוך השלחן "היאך מותר להתפלל בשבת תפילה חדשה שאינה בטופס ברכות אלא תפילה בפני עצמה" - שכן "תפילת רב" אינה נאמרת בשבת מברכים בגדר של "תפילה" אלא כ"ברכה", **ברכת החודש** [וראה בספרנו (שם) במה שנתבאר מדוע אין **מברכים** את חודש תשרי].